



בית הדין לגיור - שלוחי דידן או שלוחי דרהמנא - עיון במהשבת הגרות

א. קבלת מצוות של המתגייר

המחלוקת סביב סוגיית הגיור במשך השנים האחרונות מתמקדת בשאלת קבלת המצוות של המתגייר ובאפשרות ביטול גיור למפרע. בוויכוח הגדול שהתנהל בין דייני בית הדין הגדול מוסכם היה על שני הצדדים כי המתגייר צריך להתחייב בשעת הגרות כי יקיים את מצוות התורה.¹ כמו כן ברור היה בעיניהם שהצהרת המתגייר על קבלת המצוות הינה בעלת תוקף הלכתי רק אם היא נאמרת בכנות.² סלע המחלוקת היה בשאלה אם ניתן לבטל את הגיור לאחר מעשה על סמך העובדה שהאדם לא שינה את אורחות חייו, ולראות בהתנהגותו הוכחה לכך שקבלת המצוות בפני בית הדין הייתה אמירה חלולה וחסרת ערך מן השפה ולחוץ. מצד אחד ברור שהתנהגותו הכללית של המתגייר והעיון באורח חייו הנם ביטוי נאמן לרצינות דבריו 'ומשקפים את מה שהיה ברגע הצהרת קבלת המצוות',³ ומצד אחר אפשר לטעון שאין ללמוד מהתנהגותו שלאחר מעשה, ולפחות לא באופן מוחלט וודאי, על מחשבות המתגייר וכוונות לבו באותו רגע כמימריה הקובע את תקפות הגיור.⁴

1. בשני מאמרים בגיליון המעיין (תשרי תש"ע) נידון החילוק שבין המחויבות העקרונית לקיים מצוות, לבין קיומן בפועל. הרב אליעזר וייל סומך ידיו על הבחנתו של הרב אברהם אבידן בכיוון זה, והרב מיכאל אברהם סבור שדברי הרב עוזיאל בעניין זה מקובלים עקרונית אף על אחרונים נוספים.
2. במאמר שפרסם הרב דיכובסקי בתחומין כט, על בסיס פסק הדין, צירף אף את הטענה שאין לבטל הגיור למפרע משום שקבלת המצוות תקפה גם כשזו נאמרת בחוסר כנות, מכוח הכלל 'דברים שבלב אינם דברים', ראו שם עמ' 273, 277-279. על ההסתמכות על טענה זו לגייר אף לכתחילה, ראו מאמרו של הרב דוד בס, תחומין כג.
3. 'אין כל הגיון ואין להעלות כלל על הדעת, להוציא את הרגע המסוים הזה מרצף חיים חילוניים מנותקים מחיים דתיים של תורה ומצוות ולומר שבאותו הרגע היה מפנה מהפכני של כניסה לדת היהודית, עיקרי אמונתה ומצוות תורת ה', כאשר מיד בחלוף הרגע המסוים אין כל ביטוי ומימוש למפנה הדתי שמתחולל כביכול בלבה'. הרב שרמן בעמ' 31, מתוך פסק הדין מס' תיק: 2-6745-12 המופיע במלואו בכתובת: <http://www.rbc.gov.il/judgements/docs/178.doc>
4. 'אין לנו אגן סהדי מה היה ברגע הגיור. הסדר הוא שהמתגייר או המתגיירת מקבלים על עצמם בפה מלא שמירת מצוות, רגע אחד לפני הכנסת הראש למים... מיד לאחר הוצאת הראש מן המים, חל הגיור. יתכן מאוד שבאותו רגע גמרה המתגיירת בלבה לקבל מצוות או שטבלה על דעת מה שאמרה רגע לפני הכנסת הראש למים, אלא שאחרי כן חזרה בה', הרב דיכובסקי, מתוך פסק הדין מס' תיק



אף שמחלוקת הלכתית זו נוגעת לאומדן דעת המתגייר והערכת גמירות דעתו, כדי להבין את המחלוקת שבין הקהילות השונות בציבוריות הדתית כיום, יש לעיין במחשבת הגרות. נראה שברקע הדברים ניצבות תפישות שונות בהבנת יסודו ומהותו של הליך הגיור. כך במחלוקת שבין דיני בית הדין הגדול, נראה שנחלקו בשאלת משמעותה של קבלת המצוות.

אם התחייבות המתגייר לשמור על מצוות התורה עניינה דרישה התנהגותית, הרי שיייתכן בהחלט כי אדם יקבל עליו קבלה מעין זו ברגע נתון, ויחזור בו ויתחרט תוך זמן קצר. אולם לא כן אם קבלת המצוות נתפשת כביטוי לאמונתו של המתגייר באלוקי ישראל ורצונו לשנות את הווייתו. לדרך זו נכון לומר שהתחייבות כנה של אדם לקיים את המצוות חסרה כל משמעות הלכתית כל עוד אין היא נובעת מהכרה והודאה פנימית במלכות שמים ובמתחייב מכך.⁵ להערכת הרב שרמן, רק הטועה בהבנת יסוד הגרות ומהותה, שאינו מבין 'שכל מהות ויסוד הגיור היא כניסה לדת ישראל בברית בין המתגייר לקב"ה וכניסה תחת כנפי השכינה', מסוגל להכשיר, ולו בדיעבד, גיור שבו הנסיבות מוכיחות שהמתגייר לא התייחס אל העניין כאל 'הליך דתי של הסתופפות תחת כנפי השכינה וכניסה לדת היהודית וקבלת מצוותיה', אלא לכל היותר כאל 'הליך לאומי חברתי של הצטרפות לעם ישראל', ללא קשר לשאלת כנות קבלת המצוות גופא.⁶ על סמך הבנתו זו את מהות הליך הגיור ביאר הרב שרמן את תפקידם ואחריותם של בית הדין המגייר. לדבריו, בית הדין אמורים לפעול מכוח מצוות אהבת ה', המתקיימת על

2-12-6745, עמ' 27. הדברים מופיעים בצורה משוכתבת במאמרו בתחומין כט עמ' 271. הרב דיכובסקי מציין כראיה לדבריו את הדין בגמרא קידושין מט ע"ב: 'כי המקדש אשה על מנת שאני צדיק גמור חוששים שמא הרהר תשובה בלבו באותה שעה: הגע עצמך, מדובר ברשע מרושע לפני הקדושין וגם אחריהם. אלא שרגע אחד כאשר ענד טבעת לאצבע הכלה, אמר לה ע"מ שאני צדיק גמור – כיצד ניתן לנתק רגע זה מן הרצף שלפני ואחרי, ולומר שהאשה מקודשת מספק או בודאי? על כרחך, שכללי ההלכה לגבי מושג הידיעה שונים מן ההגיון שלנו, שם עמ' 271. אף בתשובותיו של הרב פינשטיין (אה"ע, ח"ג סי' ד) הוכיח 'שאיכא מציאות כזה שיתחלף דעתו ויעשה רשע תיכף ברגע אחד', ולפי זה הסתפק ביחס לקבלת המצוות של המתגייר שמא 'קבל ממש גם בלבו בשעה שאמר ואח"כ חזר בו אף באותו יום'.

5. 'קבלת מצוות שאינה נובעת מכניסה לדת יהודית ולברית בין הקב"ה לאדם וקבלת קיום מצוותיו אינה קבלת מצוות, היינו שהמצוה נעשית מתוך אמונה בה' וכפיפות אליו כמצוה', הרב שרמן עמ' 31-32 מפסק הדין. הרב שרמן מחזק את דבריו מכוח ציטוט לשון החזון איש (יו"ד סי' קיט [סט] ס"ק ב): 'דענין גירות אינו אלא למאמין ביסודו שצווה ה' את ישראל חוקים ומשפטים ע"י משה נביאו... אבל אם אינו מאמין בכל זאת אלא מקבל עליו להתנהג עפ"י חוקי התורה מפני שהנהגה הזאת מטיבה איתו או מצלת אותו מן ההיזק, אין זה קבלת גירות'.

6. עמ' 33 בפסק הדין. בעמ' 22 שם מסביר הרב שרמן כי אין ברצון להיות יהודי מסורתי כדי לספק את הדרישה לקבלת עול מצוות, שכן הכרתו הפנימית של האדם המסורתי ביחס לקיום המצוות שונה לחלוטין מזו של האדם הדתי. האדם המסורתי אינו פועל מתוך הכרה של כפיפות לצו עליון, ואינו חש עצמו כמי שמשועבד 'למרותו של הקב"ה לקיום מצוותיו'. בהמשך פסק הדין (שם, עמ' 54) מבהיר הרב שרמן את החשש הכבד המקנן שמא יהיה בדברי הרב דיכובסקי חיזוק ל'מגמות שהולכות וגוברות בישראל, בעיקר בזרמים הרפורמיים הקונסרבטיביים והחילוניים, לבטל את הצורך בקבלת מצות כחלק יסודי ובסיסי בהליך הגיור ולהפוך את הגיור מהליך דתי להליך גיור חברתי לאומי המנותק מקבלת אמונת ישראל ושמירת מצות תורת ה'".



ידם שעה שהם מכניסים אדם תחת כנפי השכינה ומקרבים אותו לעבודת הבורא.⁷ בית דין המקבלים מתגיירים שאינם מתכוונים לשמור את מצוות התורה שותפים בכך ליצירתו של אדם חוטא, ועל כן אף אם כוונתם רצויה, הם פועלים בפועל בניגוד גמור לתכלית תפקידם.⁸ ואמנם אל מול דבריו של הרב שרמן, המאריך להוכיח כי הגיור מבוסס על מצוות אהבת ה' ורצון המתגייר להתקרב לתורה ולמצוותיה, ניצבת גישה אחרת המבינה שאין כל פסול בגיור המתבסס בראש ובראשונה על רצון המתגייר להשתייך לעם ישראל 'עמך עמי', ובעקבות זאת מוכן המתגייר לקבל עליו התחייבות לשמור את מצוות התורה מתוך הצהרה כי 'אלקיך אלקי'.⁹ לאמתו של דבר יש מקום להתלבט: האם הגיור הינו ביסודו של דבר מעשה של כריתת ברית בין המתגייר לבין הקב"ה, או בין המתגייר לבין עם ישראל? כהמשך לכך יש לדון אם בית הדין לגיור משמשים כשלוחי דרחמנא או כשלוחי דידן. שאלה זו משליכה על התודעה הפנימית הנדרשת מהמתגייר בשעה שהוא מקבל עליו את עול המצוות.

לדרך הראשונה, קבלת המצוות נתפשת כביטוי לאמונתו של המתגייר באלוקי ישראל ולרצונו לדבוק בו ולכרות עמו ברית ובכך לשנות את הווייתו כולה. לדרך זו יש לומר כי התחייבות כנה של אדם לקיים את המצוות חסרה כל משמעות הלכתית כל עוד אין היא נובעת מהכרה והודאה פנימית במלכות שמים ובעול המצוות כמתחייב מכך.¹⁰ אמנם לדרך האחרת יש מקום לקבל התחייבות של המתגייר לשמור על מצוות התורה ולאמץ את אורחות החיים המקובלים בעם ישראל, אף כשקבלת המצוות מקורה ברצונו

7. ראו בפסק הדין בתיק מס' 1-5489-64, עמ' 11, המופיע בכתובת:

<http://www.courts.co.il/SR/rabani/rabani-5489-64-1.htm>

הגדרת מעשה בית הדין לגיור כקיום מצוות אהבת ה' מיוסדת על דברי הראב"ד. אמנם הרב שרמן עצמו מודע לכך שהבנתו זו של הראב"ד 'לא היה נגד עיניהם של מפרשים אחרים ראשונים ואחרונים', והוא מציין כי כאשר הציע את הדברים בפני שניים מגדולי הבקאים בדורו, הרבנים זווין וכשר, אף הם 'מצאו בו דבר חידוש שלא היה נגד עיניהם', פסק הדין שם, עמ' 15.

8. דיינים אלו יוצרים לדבריו 'מצב שהוא ההפך מתכלית ומהות מעשה מצות הגיור', הרב שרמן, עמ' 7, 18. הרב שרמן מסביר כי מחשבת מצווה אינה יכולה להכשיר דיין שעה שהוא פועל באופן המנוגד לתכלית תפקידו: 'כאשר דיין לוקח שוחד, הוא נפסל מלהיות דיין לא משום שהוא עבר עבירה של לקיחת שוחד שהפכה אותו לרשע וזה שפסל אותו, אלא שהוא נפסל משום שלקיחת השוחד פוגעת במהות תפקיד הדיין לדון ולשפוט משפט צדק, על כן כאשר דיין לוקח שוחד משום שלמצוה הוא מכוון, גם אז הוא נפסל מלהיות דיין שכן לקיחת השוחד פגע במהות היותו דיין לשפוט צדק'. הרב שרמן שם, עמ' 5, ראה דבריו גם בעמ' 11, 18.

9. הרב יגאל אריאל מבחין בין המתגייר הדומה לאברהם אבינו הקורא 'בשם ה' אל עולם', לבין המתגיירים כרות 'אמה של מלכות ואם לגרים', הנמשכת תחילה להצטרף אל עם ישראל, ואצלה 'הממד הלאומי' קודם בזמן לצד התורני, כדרך שדרך ארץ קדמה לתורה... שהיא הבסיס לה', תחומין יב (תשנ"א), עמ' 89-90.

10. 'קבלת מצוות שאינה נובעת מכניסה לדת יהודית ולברית בין הקב"ה לאדם וקבלת קיום מצוותיו אינה קבלת מצוות, היינו שהמצוה נעשית מתוך אמונה בה' וכפיפות אליו כמצוה', הרב שרמן, בפסק הדין שלעיל, עמ' 31-32. הרב שרמן מחזק את דבריו מכוח ציטוט לשון החזון איש (יו"ד סי' קיט [ס"ט] סעיף ב): 'דענין גירות אינו אלא למאמין ביסודו שצווה ה' את ישראל חוקים ומשפטים ע"י משה נביאו... אבל אם אינו מאמין בכל זאת אלא מקבל עליו להתנהג עפ"י חוקי התורה מפני שהנהגה הזאת מטיבה איתו או מצלת אותו מן ההיזק, אין זה קבלת גירות'.



להשתייך לעם היהודי ולהפוך לחלק ממנו.¹¹ לתפישות אלו השלכה ישירה על האפשרות לאמוד את כוונת המתגייר וכנות קבלת המצוות על ידו, לאור התנהגותו לאחר מעשה: בעוד שאפשר לשער כי ההכרה הדתית הפנימית העמוקה איננה מתחלפת ונעלמת בן רגע, ייתכן בהחלט כי אדם יקבל עליו התחייבות מעשית ברגע נתון, ויחזור בו ויתחרט תוך זמן קצר. ואמנם קישור אפשרי זה שבין המחלוקת ההלכתית בהערכת כוונת קבלת המצוות של המתגייר למחלוקת בהבנת מהות הגיור צוין במפורש על ידי הרב שרמן בפסק הדין, כפי שהבאנו לעיל מלשונו.¹²

ב. בית הדין לגיור – שלוחי דידין או שלוחי דרחמנא

הרב שרמן ראה את תפקידם ואחריותם של בית הדין המגיירים כמי שפועלים מכוח מצוות אהבת ה', שכל עניינם להכניס אדם תחת כנפי השכינה ולקרבו לעבודת הבורא.¹³ דברי הרב שרמן מתאימים לדברי 'בית הלוי' שכתב על כך שבית הדין לגיור משמשים כבא כוחו של הקב"ה שמולו כורת המתגייר את הברית. כך כתב 'בית הלוי' (פרשת לך-לך ד"ה במדרש רבה) בעניין:

בעת שמל אברהם אבינו אמר לו הקב"ה אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גויים גילה לו, דמעתה מי שירצה להיכנס עמי בברית תהיה אתה המורשה והבעל כח העומד מצדי, ואתה תכרות הברית עם הגר הבא להתגייר מדת עכו"ם... וזהו דאיתא בגמרא, דאינו גר עד שיתגייר בפני שלושה מישראל... ורק בפני שלושה ישראל העומדים מצד הקב"ה כביכול, יהיה הברית כרותה לעולם.¹⁴

11. יש להעיר כי הפוסקים שהדגישו את חובת בית הדין להשתכנע בכנות התחייבותו של המתגייר לנהל אורח חיים דתי, לא דרשו כי בית הדין ישתכנעו עוד כי קבלת המצוות של המתגייר נובעת מהכרה דתית, כפי שדרש הרב שרמן. כך מדגיש הרב אברהם יפה-שלעזינגר (שו"ת באר שרים ד, עמ' קסו) בהתייחסות לדעתם של הבית יצחק, האחיעזר, האגרות משה והמנחת יצחק, תוך שהוא מציין כי החזון איש, שדרש שקבלה זו תבוא מהאמונה בנותן התורה, הוסיף בכך 'עוד חומרא יתרה'. אף הרב אליהו גוטמאכר דחה דרישה זו בפירושו, תוך שביקש להוכיח את 'המצוה והחיוב שלא להתחסד בכזה', ראו דבריו בשו"ת אדרת אליהו סי' פה, פו.
12. יצוין כי קישור זה בין הדברים אינו הכרחי. הרב דיכובסקי עצמו חוזר וטוען (עמ' 55 בפסק הדין) שהוויכוח ביניהם מצוי במישור העובדתי של קביעת כוונת המתגייר ולא במישור ההלכתי, אך לא כך רואה זאת הרב שרמן. ראוי לציין בהקשר זה כי אף הרב עמאר, שסבור כי קבלת המצוות היא 'המהות והנשמה של הגרות' (שמע שלמה ו', עמ' קמו), מסכים לדברי הרב דיכובסקי כי קבלת המצוות מתייחסת למחשבת לבו ברגע אחד קצר, 'ואין אפשרות לדעת דעתו באותו רגע שעמד בב"ד וקיבל עליו עול מלכות שמים. ויש חזקה שאגב אונסו גמר וקבל באמת, ומה שיצא ועבד ע"ז הרי זו חזרה שחוזר בו', שו"ת שמע שלמה ו, עמ' קנ.
13. ראה לעיל הערה 7.
14. הרב צבי שטר מבאר דרך זו בארוכה כאשר לדבריו חז"ל למדו ממעמד הר סיני, שבו כרתו ישראל ברית מול הקב"ה, לחייב את המתגייר לעמוד מול בית הדין ולכרות הברית מולם, קול צבי, תשס"ב, עמ' 300. כמקור לדבריו מצטט הרב שטר מדברי הישועות ישראל חו"מ ס' ג. וראו דברי רבו הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק בספר 'על התשובה', עמ' 137.



הזכרנו לעיל כי תיתכן גם גישה אחרת, שתעמיד את הליך הגיור בראש ובראשונה על רצונו של המתגייר להשתייך לעם ישראל – 'עמך עמי'. ואמנם, הרב שאול ישראלי זצ"ל הציע הגדרה חריפה עוד יותר, ולפיו הליך הגיור אינו צירוף של שני מרכיבים – הצטרפות המתגייר לעם ישראל מחד גיסא, וקבלת המתגייר עליו את קדושת ישראל מאידך גיסא.¹⁵ לדבריו, הליך הגיור ממוקד כל כולו בהצטרפות הגר לעם ישראל, ותו לא. לדבריו, שלב קבלת המצוות בפני בית הדין, שהינו חלק מרכזי מהליך הגיור, אינו זה שהופכו מגוי ליהודי, ולאמתו של דבר התחייבותו של הגר במצוות נמשכת מההצטרפות והכניסה לעם ישראל: 'שכל תוכן הגירות היא הסתפחות לעם ישראל... וזה מה שאמרה רות 'עמך עמי ואלקיך אלקי' לאמר שעל ידי שהופכת להיות חלק מעם ישראל, אלקי ישראל הוא אלקיה'.¹⁶ קבלת אלוקי ישראל אינה הופכת את הגוי לישראל, אלא להפך: לאחר שהצטרף לעם היהודי התחייב הגר ממילא במצוות התורה ככל יהודי אחר.

לאור הבנה זו של מהות הגיור הממוקד בהצטרפות לעם ישראל, מסביר הרב ישראלי אף את תפקיד בית הדין המגיירים ואחריותם: 'ברור, אם כן, שיסוד עיקרי הגירות, כתנאי ראשון, **שכלל ישראל מסכימים לקבל אותו לקהלם**, וזה מתבטא בזה שבית הדין, שהוא בא כוחם של עם ישראל, מחליטים לקבלו, שמודיעים לו מקצת המצוות, והוא מקבלם בפניהם'.¹⁷

ואמנם תפישות נבדלות אלו מבהירות היטב את צדי המחלוקת כיום בהערכת רצונם של כל אותם אלפים מעולי ברית המועצות לשעבר, המעוניינים בכנות להצטרף לעם ישראל ולקבל עליהם לנהוג כמנהג היהודים שבסביבתם, אלא שהם אינם באים לכך מתוך אמונה והכרה דתית.

הרב שרמן רואה את בית הדין כמי שמחויבים לצרף לברית רק את המאמינים החפצים להסתופף תחת כנפי השכינה. לדידו, בית דין הפועל מתוך שיקולים לאומיים כדי לקבל מתגיירים שאינם מתכוונים לשמור את מצוות התורה ושותפים בכך ליצירתו של אדם חוטא, הנם פועלים בניגוד גמור לתכלית תפקידם ובכך פסולים לדון כדין מקבלי שוחד.

15. הגרנ"ט כתב כי הגדרת ישראל מורכבת משני מרכיבים: 'משפחת ישראל' ו'קדושת ישראל', וכנגדם שני מרכיבים בהליך הגיור גם כן. חידושי הגרנ"ט השלם, ירושלים, תשמ"ט, עמ' כז. נוסח אחר של הדברים מופיע בשיעורי הגרנ"ט החדשים, כפי שהודפסו בספרו של תלמידו, הרב משה דרייען, דודאי משה, בני ברק, תשמ"ה, עמ' כא. הרב שלמה פישר, בית ישי, עמ' תטו, הגדיר חלוקה זו כחלוקה שבין גזע לדת: 'הגרנ"ט כתב בזה דברים נכונים, ותוכן דבריו הוא, דענין יהדות כולל ב' דברים, גזע ודת. גזע (דהיינו שם משפחת ישראל) תלוי באם, ואילו דת (דהיינו חיוב תורה ומצות) תלוי באב'. לאור חלוקה זו חידש הרב משה חברוני (משאת משה יבמות, ירושלים, תש"ם, עמ' 90; משאת משה כתובות, ירושלים, תש"ם, עמ' 42-46) את האפשרות המפליאה של הגיור שהופכת את המתגייר להיות חלק מעם ישראל מבלי קבלת המצוות, כישראל קודם מתן תורה.

16. הרב שאול ישראלי, חוות בנימין ב סי' סז. בעקבות פסילת הגיורים מטעם בית הדין הגדול כתב הרב חיים אירם, אחד מדייני הגיור, כי 'החיוב במצוות בא בעקבות השייך הלאומי. אין גיור 'דתי' נטו. השאלה יכולה להיות רק אם די בקבלת הפן הלאומי כדי לחייב מצוות, או שמא יש הכרח בקבלת מצוות מפורשת', הרב חיים אירם, 'כי גרים ותושבים אתם עמדי', עלון שבות בוגרים כג, עמ' 82.

17. חוות בנימין, עמ' תיא. הרב יהודה דוד בלייך הסביר את תפקיד בית הדין לגיור בדרך דומה במאמרו בקול צבי ב, עמ' 114-125. כנגד דברי הרב ישראלי הללו יצא הרב גד אלדד במאמרו בתחומין יח, עמ' 217.



לעומת זאת המשקיף על העניין מתוך נקודת המבט האחרת יכיר בכך שראוי כי בית הדין יביאו בחשבון גם שיקולים שונים הנוגעים לטובת כלל ישראל שבואם להכריע אם לצרף את המתגייר להיות חלק מעם ישראל.¹⁸ נדמה שיש מקום להוסיף על כך עוד, כי ייתכן ויש לראות במחלוקת סביב הגיור ביטוי למחלוקת נוספת ומקבילה בין הקהילות הדתיות השונות, אשר נוגעת לא למהות הליך הגיור, כי אם לשאלת מהות היהדות גופא, וכפועל יוצא מכך שאלת היחס הראוי כלפי הציבור החילוני.

הרב שאול ישראלי כתב שבשורש המחלוקות הגדולות בקרב הציבור הדתי ניצבות תפישות שונות של מהות סגולת ישראל. לתפישה אחת בחירתם של ישראל היא על שום סגולתם הלאומית המיוחדת בעבורה ניתנה להם תורה, בעוד התפישה האחרת מבינה כי קבלת התורה היא המעניקה לישראל את ייחודם והופכתם לעם.¹⁹ המדגישים את סגולת ישראל הקודמת לתורה דוחים ממילא את ההתבדלות מהציבור שאינו שומר תורה ומצוות, ואלו הרואים בתורה את בסיס הקיום הלאומי של ישראל רואים בשומר התורה דווקא את 'עם התורה האמתית'.²⁰

ולוואי שנזכה לראות כיצד אלו ואלו דברי אלוקים חיים ולהרגיש כי מכל הדעות יחד יתקלס עילאה.



18. ראו דבריו של הרב יוסף כרמל (ארץ חמדה, בהר, תשס"ח) שכתב בתגובה לדברי הרב שרמן כנגד שיקולי הדיינים המגיירים, כי 'שיקולים הלאומיים חייבים לתפוס מקום חשוב כאשר בית הדין בא לדון בכל מקרה של גיור פרטי, קל וחומר כאשר מדובר במצב חרום לאומי'. הרב כרמל מציג את דבריו כמסקנה הנובעת מהגדרתו של רבו הרב שאול ישראלי למהות הליך הגרות.

19. הרב שאול ישראלי, פרקים במחשבת ישראל, ירושלים, תשנ"ו, עמ' 9, וביתר הרחבה שם בעמ' 214–217. הגישה האחת מצויה בדברי הרמב"ם הסבור 'שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם', בעוד הדעה האחרת בולטת בכתבי המהר"ל.

20. לדברי הרב שאול ישראלי, שם עמ' 216, בעוד גישת ההתבדלות החרדית נובעת מכך ש'הבסיס ללאומיות ישראלית הוא לא האופי התכונתי אלא אך ורק התורה', וממילא הם סבורים כי רק אלה שהם יהודי התורה 'מהווים את עם התורה האמתית, השאר הם רק יהודים לפי התייחסות בלבד'. לעומת זאת לפי הגישה השנייה, זו שמעמידה את הדגש על היסוד 'הטבעי, הסגולתי של האומה', אין מקום 'להתבדלות בקרב האומה על יסוד קיום או אי-קיום התורה והודאה או אי-הודאה בערכיה'.